
ОПИТУВАННЯ «ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ»

Інституційні та змістові засади зрушень у пострадянській гуманітаристиці: віхи та події

Якими, на Вашу думку, є найзначущіші для становлення філософії в Україні події кінця 1980-х — початку 1990-х років?

Михайло МІНАКОВ: Можливість публікувати тексти «заборонених» філософів — російських та європейських.

«Відкриття» східної філософії, широке розповсюдження текстів філософів з Азії.

Виникнення активної філософської комунікації.

Скасування цензури в журналах.

Свобода зборів та організації філософських конференцій, семінарів та шкіл.

Створення вільних філософських асоціацій, товариств та клубів.

Вживання специфічно радянських форм і мови філософування, специфічних способів академічної організації філософії.

Реформування філософської освіти, збільшення кількості філософських факультетів, «націоналізація» філософії.

Чи були ці події підготовлені зсередини розвитку дисципліни?

М. М.: Лише частково: несвобода та цинізм радянської філософії не мали майбутнього, не усвідомлювали його. Політичні зміни повернули

відкритість філософії в Україні, передусім відкритість до незнаного спадку світової філософії ХХ ст.

Які ще чинники — політичні, економічні, фінансові — відіграли вирішальну роль?

М. М.: Політичні.

Хто ті найважливіші люди, які визначали долю Вашої дисципліни?

М. М.: М. Горбачов, О. Яковлев, Н. Чавчавадзе.

Для України — П. Копнін, В. Шинкарук, В. Іванов, М. Тарасенко, А. Лой, В. Горський.

Радянські філософи, котрі не були марксистами, — В. Біблер, М. Трубніков, П. Копнін (згаданий вище), Г. Батищев, М. Мамардашвілі, О. Зиннов'єв, В. Іванов, М. Петров, О. Лосєв.

Якими є найзначущіші тексти тих часів?

М. М.: Для України зміни почалися з дискусій про філософську освіту:

Програма з марксистсько-ленінської філософії для філософського факультету Київського державного університету // Філософська і соціологічна думка. — 1989. — № 7.

Чавчавадзе Н.З. «Для меня перестройка — это нравственная революция» (інтерв'ю) // Філософская и социологическая мысль. — 1989. — №2.

Тарасенко М. Про нову програму з марксистсько-ленінської філософії: інтерв'ю // Філософська і соціологічна думка. — 1989. — №7.

Лісовий В.С. Критика університетської програми // Філософська і соціологічна думка. — 1991. — № 5.

У яких нових інститутах втілюються зміни?

М. М.: II Філософський конгрес України «Філософія і культура» інституціював дисципліни:

- 1) філософія культури;
- 2) філософські проблеми культури;
- 3) українська філософія;
- 4) логіка, методологія та філософія науки;
- 5) філософська антропологія;
- 6) соціальна філософія;
- 7) філософія екології;
- 8) філософія релігії;
- 9) естетика;
- 10) філософія в системі вищої освіти.

Яким Ви бачите місце своєї дисципліни в соціальному контексті?

М. М.: Світова філософія заповнює прогалини у традиції українського філософування, підтримує філософську освіту. Політична філософія повинна стати одним з механізмів підтримки відкритості українського суспільства, можливості його розвитку.

Якими, на Вашу думку, є найзначущіші для становлення філософії в Україні події кінця 1980-х — початку 1990-х років?

«ОДЕСЬКА ГУМАНІТАРНА ТРАДИЦІЯ» (ОГТ)¹:

- Послаблення ідеологічного комуністичного диктату.
- Виникнення Народного Руху України як ідеологічного опонента владному режиму, що актуалізувало пошук національної й соціальної самосвідомості нації.
- Зацікавленість суспільства у відкритих дискусіях на соціальні і гуманітарні теми.
- Відкриття нашою свідомістю можливості плюралізму думок, позицій.
- Публікація текстів дореволюційних авторів.
- Публікація текстів радянських філософів, що за тих часів знаходилися «в столі».
- Публікація перекладів філософських текстів зарубіжних авторів — книг і статей у періодичних виданнях (спеціальних і публіцистичних).
- Поява на центральному й республіканському телебаченні програм за участі авторитетних гуманітаріїв, політиків, журналістів, що не мали комуністичної ангажованості.
- Організація шкіл молодих філософів.
- Поява нових майданчиків для вільних обговорень на противагу офіційним університетським кафедрам, обтяженим ідеологічними зобов'язаннями.
- Знайомство з творами мистецтва різних країн, завдяки яким до нас надходили ідеї філософів (наприклад, фільми Бергмана вводили в ужиток теми Юнга, Гайдегера, Кіркегора, Ніцше та інших, а музичні, театральні та інші фестивалі відкривали не лише нові художні можливості, але й раніше витіснені за межі розгляду філософські проблеми).

Чи були ці події підготовлені зсередини розвитку дисципліни?

ОГТ: У структуру філософських і гуманітарних дисциплін обов'язково входив блок під назвою «Критика буржуазних концепцій». Таким чином інформація про західну і вітчизняну філософію, хай навіть у спотвореному форматі або у форматі цитат, надходила в університетські й академічні аудиторії. Коли почали бути доступними тексти раніше заборонених авторів, рецепція їх була до певної міри підготовлена. Відомий спосіб написання наукових робіт, коли на початку й наприкінці розміщувались легітимні формули з посиланнями на класиків марксизму-ленінізму та партійні джерела, а в основній частині роботи проводився професійний аналіз

¹ Спільні відповіді філософсько-гуманітарного товариства «Одеська гуманітарна традиція», укладені головою правління В. Левченком і членом правління Н. Івановою-Георгієвською.

учень, невідомих широкому колу читачів. Властива радянській свідомості двоїстість («на трибуні» і «на кухні») позначилася й на сприйнятті філософії та гуманітарного знання. На зміну властивому для радянського суспільствознавства способу обґрунтування — вірності цитаті — в гуманітарне знання прийшов спосіб вірності сенсу, за який відповідав вільний розум.

Які ще чинники — політичні, економічні, фінансові — відіграли вирішальну роль?

ОГТ:

- Убогість і свобода людини від матеріальних заощаджень стимулювали пошук нових життєвих орієнтирів.

- Незвична гласність та уявна відкритість політичного життя (трансляція з'їздів народних депутатів, сесій Верховних Рад, з'їздів творчих союзів і ін. по радіо і телебаченню) привертала увагу до соціально-політичних і моральних проблем життя суспільства.

- Впровадження прямого ефіру звільняло думку, та в той же час формувало сферу нових основ людської поведінки і мислення (метафізичних, моральних, естетичних та ін.).

- Змінювався зміст самоцензури, коли на місце страху й офіційно встановлених норм приходили самоповага та власна відповідальність.

- Виникнення фондів, що спрямовують свою грантову підтримку на розвиток філософських соціально-політичних і гуманітарних досліджень.

Хто ті найважливіші люди, які визначали долю Вашої дисципліни?

ОГТ: М.К. Мамардашвілі, П.П. Гайденко, Е.Ю. Соловйов, М. В. Попович, С.Б. Кримський, В.Г. Табачковський

У яких нових інститутах втілюлися зміни?

ОГТ:

- Поява в різних містах України наукових і філософських товариств — семінарів, товариств, фондів, — що стали центром організації просвітницької й дослідницької роботи.

- Поява нових спеціальних філософських і гуманітарних періодичних видань, альманахів, щорічників, збірок статей; слід відзначити зміну характеру цих видань: більшість з них стали тематичними (включно з «Філософською думкою»), що зручно для роботи з журналами та сприяє глибокому аналізу проблем.

- Збільшення кількості філософських факультетів, відділень і спеціалізованих рад у країні не завжди позначалося на поглибленні філософської освіти та поліпшенні якості наукової роботи.

- Украй негативно на розвитку філософського й гуманітарного знання (як і будь-якого іншого) позначилася поява нескінченної кількості самозванських академій та їх чванливих членів.

Яким Ви бачите місце своєї дисципліни в соціальному контексті?

ОГТ: Перебудова дала суспільству надію, що філософія може впливати на життя. Згодом виявилось, що це так, причому в повній відповідності з прадавньою сентенцією: багато мудрості — багато журби.

З одного боку, філософія в Україні намагається зберегти самототожність, тоді як філософи з повною відповідальністю за обмін сенсами відкривають перспективу служіння Істині.

З іншого боку, філософія виявляється незатребуваною владними інститутами (за радянських часів філософія використовувалася владою як засіб ідеологічної дії, а сьогодні влада радше схиляється до використання в такій функції мас-медіа, а також релігії та церкви), що перетворює її в очах суспільства на маргінальний простір самореалізації.

З третього боку, філософія входить у повсякденне життя, втрачаючи риси професійності, коли художники, студенти, журналісти та інші здійснюють вільне від професійних вимог філософування. Така популярність філософії у своїй позитивності може викликати небезпеку втрати філософією своїх ясних і очевидних основ. Правда, це не завжди нестерпно. Нестерпна мерзенність сучасного соціального контексту часто перетворює буття філософії на трагіфарс.

Якими, на Вашу думку, є найзначущіші для становлення філософії в Україні події кінця 1980-х — початку 1990-х років?

Олексій ПАНИЧ: Дивно, але я не можу пригадати у становленні пост-радянської філософії (і культурології) жодної «етапної» події, яка розділила б для мене всю їхню історію на «до» та «після». Я бачу низку послідовних, більшою чи меншою мірою істотних змін — нові та глибші дослідження, нові та якісніші переклади — які поступово переростають у нову якість дослідницької думки. Серед «структурних» змін можу назвати можливість, що відкрилася тільки в 1990-ті роки, на якийсь час потрапляти в західне наукове середовище завдяки різноманітним грантам. Зокрема, на мій власний науковий розвиток дуже сильно вплинув рік викладання у США: хоча проект, за яким я поїхав, був пов'язаний з «адмініструванням освіти» (educational administration), у науковому плані я там увесь рік головним чином займався філософією, і це зумовило мій подальший шлях у науці аж до сьогодні.

Чи були ці події підготовлені зсередини розвитку дисципліни?

О. П.: Те, про що говорю я, було підготовлено поєднанням двох чинників: усвідомленням безперспективності продовження радянської традиції в її колишньому замкнутому від зовнішнього світу форматі і відкритим завдяки екстранауковим чинникам доступом до інших академічних традицій, з яких можна було обирати собі напрям за смаком. Отже, «зсередини дисципліни», якою вона була за радянських часів, головним чином походило прагнення вирватися з неї кудись «назовні».

Які ще чинники — політичні, економічні, фінансові — відіграли вирішальну роль?

О. П.: Політичні — розпад СРСР (пробачте за трюїзм); фінансові — робота міжнародних фондів (в т.ч. Фонду Сороса в його численних національних обличчях), що надають гранти ученим і викладачам на конкурсній основі.

Хто ті найважливіші люди, які визначали долю Вашої дисципліни?

О. П.: Для української філософії загалом безцінним я вважаю внесок М. Поповича — і не лише як ученого з надзвичайно широким колом наукових інтересів, а й як людини, що благородно взяла на себе нелегкий тягар відповідальності за долю і стабільність нашого «флагмана», Інституту філософії НАНУ. Далєбі, якби доля директорського крісла ІФ у тій «точці біфуркації» визначилася інакше, важко сказати, які були б наслідки для всього процесу розвитку філософії в Україні аж до сьогодні. У вітчизняній культурології я настільки ж яскравих імен, на жаль, не знаю, а в суміжній з нею «цивілізаціології» найсильніше враження на мене справили роботи москвича О. Ахієзера та киянина Ю. Павленка.

Якими є найзначущі тексти того часу?

О. П.: З уже названих мною: О. Ахієзер «Росія: критика історичного досвіду» та Ю. Павленко «Історія світової цивілізації». У філософії (і, конкретніше, в історії філософії) я таких «межових» текстів не знаю.

У яких нових інститутах втілюлися зміни?

О. П.: Окрім ІФ НАНУ і кафедри філософії КНУ імені Шевченка (де прекрасне сузір'я фахівців зібрав А. Лой), найяскравішим центром розвитку філософської думки в Україні останніх років виявилася Вінниця. І не лише тому, що там перебуває Олег Хома, але й тому, що цій людині, з її невгамовною енергією, вдалося об'єднати навколо журналу «Sententiae» цілий шерег серйозних молодих фахівців, що глибоко досліджують історію європейської філософії. Наскільки я можу судити, українській культурології в цьому плані пощастило значно менше.

Яким Ви бачите місце своєї дисципліни в соціальному контексті?

О. П.: Не зовсім зрозумів сенс питання. Тобто навіщо філософія потрібна суспільству? Якщо питання в цьому, то воно парадоксальне, оскільки суспільство відповіді на нього не знає, а філософи цю відповідь постійно шукають, вважаючи будь-який знайдений ними варіант відповіді суперечливим і нестаточним. Утім, коли суспільству здається, що відповідь на це питання відома (наприклад, в радянські часи), філософії від цього тільки гірше, оскільки така суспільна ситуація, з вищезгаданої причини, суперечить самому духу філософії. Парадоксальним, утім, є і саме життя, оскільки суспільство з якихось дивних причин продовжує так чи інакше підтримувати розвиток філософії навіть тоді, коли не цілком розуміє, для

чого це, власне, потрібно. Імовірно, у цьому є якийсь вищий сенс, який ми можемо лише частково відчутти, але навряд чи можемо ясно виразити.

Якими, на Вашу думку, є найзначущіші для становлення філософії в Україні події кінця 1980-х — початку 1990-х років?

Сергій ПРОЦЕСВ: Мабуть, найбільш продуктивною і креативною подією цього часу стало проведення в Алушті шести шкіл молодих філософів України (1986—1993), за результатами яких була, зокрема, утворена Асоціація молодих філософів України (1990). Атмосфера цих форумів, широчінь та сміливість запитань, що обговорювалися, присутність інтелектуальних лідерів радянської філософії того часу (серед них Мамардашвілі, Чавчавадзе, Кон, Соловйов, Межуєв, Кара-Мурза, Попович та ін.) стали важливим елементом і каталізатором позбавлення від радянської ідейної спадщини у філософії, подолання ідеологічної ангажованості й переорієнтації на сучасні теоретичні підходи. Масштаби шкіл (90—140 учасників), їх тривалість (близько двох тижнів), склад учасників (молоді викладачі філософії з усієї України, а також провідних філософських центрів СРСР — Москви, Ленінграда, Свердловська) надали цьому впливові особливого значення. Іншою важливою подією стало створення кафедри філософії в університеті «Києво-Могилянська академія», що мало велике значення в модернізації системи підготовки філософських кадрів. Серед конференцій можна згадати також Всесоюзні семінари з філософії науки (1989, 1991). На жаль, для цього часу неможливо вказати на масштабні дослідницькі проекти, які б мали істотний вплив. Певним винятком є робота відділу історії філософії України Інституту філософії АН УРСР з вивчення та публікації текстів рукописної спадщини Києво-Могилянської академії (але це програма, що працювала з 1970-х років).

Чи були ці події підготовлені зсередини розвитку дисципліни?

С. П.: Значною мірою. Хоча, зрозуміло, можливість для них створили соціально-політичні трансформації у країні. Поза процесом перебудови вони були нездійсненні або ж швидко піддавалися організаційному розгрому (ідеологічних тисків і без того не бракувало).

Які ще чинники — політичні, економічні, фінансові — відіграли вирішальну роль?

С. П.: Перебудова та крах СРСР (із відповідними наслідками) для періоду кінця 1980-х — початку 1990-х, щодо якого поставлене питання.

Хто ті найважливіші люди, які визначали долю Вашої дисципліни?

С. П.: Аналізований період — загалом час теоретичного занепаду дисципліни. Теоретичний вплив зберігали як і раніше філософи шестидесятників, розквіт яких припав на середину — кінець 1970-х років. Це плеяда співробітників Інституту філософії — В. Іванов, Г. Яценко, М. Попович, С. Кримський, В. Табачковський, В. Шинкарук та інші. Інститут

філософії був безперечним інтелектуальним лідером того часу. Втрата динаміки розвитку (що виразно виявилось вже в середині 1980-х) означала одночасно застій в українській радянській філософії. Імен «всесоюзних» тут не називаю, вони добре відомі.

Якими є професійні долі цих людей і як це вплинуло на долю дисципліни? Якими є найбільш значущі тексти того часу?

С. П.: Усі ці люди — «продукт» Інституту філософії, і передусім П.В. Копніна, який їх узяв в інститут і всіляко підтримував. Значущі масштабні власне філософські тексти саме кінця 1980-х — початку 1990-х, які б здійснили істотний інтелектуальний вплив, назвати навряд чи можна. У загальній структурі подій (у тому числі інтелектуальних) філософія все виразніше перебувала на маргінесах. Можна, скажімо, назвати книжку М. Мамардашвілі «Як я розумію філософію» (1990), але навіть її ефект не можна порівняти ані з перекладами західної сучасної класики (Гадамер, Гайдегер, Гусерль та ін.), що з'являлися, ані з соціально орієнтованою публіцистикою (Клямкін, Попов, Буніч і так далі).

У яких нових інститутах втілюлися зміни?

С. П.: З інституційних — хіба що кафедра філософії Києво-Могилянської академії та Асоціація молодих філософів України, яка зіграла свого роду підготовчу роль у створенні в 1994 році нового загальнонаціонального об'єднання українських професійних філософів — Українського філософського фонду, який і донині є єдиною загальнонаціональною організацією даного профілю (колишнє Філософське товариство УРСР, відділення аналогічної всесоюзної організації, де-факто припинило своє існування на початку 1990-х).

Яким Ви бачите місце своєї дисципліни в соціальному контексті?

С. П.: Філософія покликана чимало важити у фундуванні автономії розуму в українському суспільстві. Це троїсте завдання розвитку культури раціональності (аргументованого, компетентного, неупередженого мислення), надання суспільним відносинам цивілізованого характеру (у душі базових європейських цінностей) і подолання інерції непродуктивних, архаїчних соціальних та життєвих форм, що походять або з радянського минулого, або пов'язані з вітчизняною історичною традицією в найширшому її розумінні.

Якими, на Вашу думку, є найзначущіші для становлення філософії в Україні події кінця 1980-х — початку 1990-х років?

Олександр ТИМОХІН: Переклад засадничих філософських текстів ХХ століття українською та російською мовами. Відкриття спеціальності «філософія» в Харківському, Одеському, Львівському, Таврійському університетах.

Чи були ці події підготовлені зсередини розвитку дисципліни?

О.Т.: Ні.

Які ще чинники — політичні, економічні, фінансові — відіграли вирішальну роль?

О.Т.: Лібералізація та демократизація суспільного життя.

Хто ті найважливіші люди, які визначали долю Вашої дисципліни?

О.Т.: С.Б. Кримський, М.В. Попович, А.М. Єрмоленко

У яких нових інститутах втілюлися зміни?

О.Т.: Важливою стала трансформація першої спеціальності з діалектичного матеріалізму в онтологію, гносеологію, феноменологію. Істотно, що з'явилися кафедри практичної філософії, виникло безліч філософських товариств.

Яким Ви бачите місце своєї дисципліни в соціальному контексті?

О.Т.: Соціальний контекст філософії є досить невизначеним, філософія погано інкорпорується у чинні соціальні відносини, як і раніше вона приймається або в сенсі ідеології, або в сенсі академічної дисципліни.

Якими, на Вашу думку, є найзначущіші для становлення філософії в Україні події кінця 1980-х — початку 1990-х років?

Марина ТКАЧУК: На мій погляд, імпульсом для становлення сучасної української філософії були, передусім, соціальні та культурні процеси кінця 1980-х років, що призвели до краху комуністичної ідеології. Ці чинники мали вирішальну роль у деідеологізації філософських наук, відмові від прийняття «єдино правильного» вчення як передумови філософського мислення, знятті заборон і обмежень у царинах філософії та історії філософії, подоланні інформаційного «вакууму», створенні вільного і широкого доступу до джерел у сфері гуманітаристики, утвердженні презумпції комунікативної відкритості стосовно світової філософської спільноти. Крім того, здобуття Україною державної незалежності стало потужним стимулом для саморефлексії в рамках української філософської спільноти, що опинилася в ситуації неминучого пошуку власної ідентичності, осмислення свого минулого, сьогодення і майбутнього, усвідомлення як найближчих цілей і завдань, так і перспектив розвитку.

Якщо ж говорити про конкретні події в царині становлення української філософії, сумірні із зазначеними факторами, то я б співвіднесла їх, радше, з добою 1990-х. Найбільш значущі з них стосуються досвіду реформування філософської освіти, здійсненого університетом «Києво-Могилянська академія» (утворений у 1992 році); появи підручників «нового покоління» з низки філософських дисциплін, підготовлених у рамках проекту «Трансформація гуманітарної освіти в Україні», реалізованого в середині 1990-х років Міжнародним фондом «Відродження»; помітного сплеску стимульованої тим же фондом перекладацької активності в гуманітарному середовищі, що втілювалася в систематичному поповненні україномовної «бібліотеки» (хай навіть досі невеликої та такої, що не завжди виправдовує очікування читача) класичної та сучасної філософської літератури; інсти-

туціалізації професійної філософської спільноти в рамках Українського філософського фонду, що існує з 1994 р., і низки філософських товариств, що сформувалися під його егідою, — Кантівського товариства в Україні (1998), Українського феноменологічного товариства (1998), Товариства російської філософії (1998), Товариство дослідників модерної філософії (1999); значного розширення спектру філософської й міждисциплінарної гуманітарної періодики.

Чи були ці події підготовлені зсередини розвитку дисципліни?

М. Т.: Певною мірою — так, якщо взяти до уваги тенденції гуманізації філософського дискурсу, що виразно намітилися в 1980-ті роки, поступове формування «тіньової» філософії, що підточувала «будівлю» марксистсько-ленінської ідеології, наявність у професійному філософському середовищі не лише прийнятих з «канонічними ідеями» діамату й істмату представників «червоної професури», а й і «прошарку» інтелектуалів, обдарованих здатністю до філософського мислення і не готових задовольнятися статусом одвічних «бійців філософського фронту».

Та все ж «бродіння умів» і «переоцінка цінностей», що стимулювалися добою «перебудови», були пов'язані, на мою думку, більшою мірою з демократизацією і лібералізацією суспільного життя й гуманітарної сфери. Навряд чи «зміна парадигм» у філософському середовищі початку 1990-х сталася б так нестрімно й «одностайно», якби не була «санкціонована» соціально-політичною ситуацією, що змінилася.

Хто ті найважливіші люди, які визначали долю Вашої дисципліни?

М. Т.: На мій погляд, говорити про конкретні імена дуже рано: для більшості активних учасників філософських трансформацій 1990-х час підводити підсумки їх діяльності ще не настав (це стосується і тих, хто не так давно пішов з життя). Проте саме питання мимоволі наводить на роздуми про те, хто або що, за великим рахунком, вершить «долі дисципліни» — чи ті професіонали, які перейняті філософською творчістю й педагогічним служінням, чи наділені «державними повноваженнями» функціонери від науки та освіти (хай навіть з науковими ступенями та вченими званнями), «авторитет» яких ґрунтується зовсім не на професійній спроможності й інтелектуальних здібностях. У будь-якому разі чимало продуктивних починів у сфері філософської освіти в Україні загинуло стараннями чиновників, що винаходять, за своїм розумінням і потребами, чергові «нормативи» й «директиви» і продовжують відкривати нові й нові філософські «бакалаврати» та «магістеріуми» в кожному бажаному технічному ВНЗ або провінційному педагогічному університеті.

У яких нових інститутах втілюлися зміни?

М. Т.: Власне кажучи, неминучі трансформації та переформатування торкнулися, більшою чи меншою мірою, й академічного Інституту філо-

софії, єдиного в радянській Україні філософського факультету Київського державного (нині — національного) університету ім. Тараса Шевченка і філософських кафедр вищих навчальних закладів. Відкрилися (у надмірній кількості) нові «накувальні» філософських кадрів — у 2011 р., наприклад, набір студентів-філософів здійснювали вже 22 (!) українські навчальні заклади. Проте, на жаль, часто-густо «зміна парадигм» зводилася лише до заміни вивісок на дверях кафедр і декларованого «зречення від старого світу». Досить погортати численні філософські підручники останнього двадцятиріччя, видані в різних куточках України, чи «типову» міністерську програму «кандидатського мінімуму» з філософії, що не оновлювалася з початку 1990-х років, для того, щоб засумніватися, чи «зміна парадигм» взагалі мала місце.

Якщо говорити про справді новаторські філософські кафедри України 1990-х років, то не можна не згадати (без будь-якого побоювання наклепати на себе підозри в «партикуляризмі») створену в 1992 році групою однодумців на чолі з професором Віленом Сергійовичем Горським (1931—2007) кафедру філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», що поставила собі за мету «виховати нове покоління українських філософів, здатних на рівних вести діалог з професіоналами й фахівцями-філософами Європи». Згуртувавши навколо Могилянки зрілих і молодих учених, готових утілити цю мету в життя, залучаючи до читання авторських курсів відомих вітчизняних і західних фахівців, кафедра розробила й апробувала (спираючись на досвід провідних світових університетів) докорінно відмінну від радянської ефективну модель філософської освіти, вписану в систему засадничих для університету принципів *liberal arts education*; зуміла створити новаторські навчальні плани та програми підготовки філософів, схвалені експертами ЮНЕСКО (1994); випустила перших в Україні бакалаврів (1996) і магістрів (1998) філософії.

Уже в середині 1990-х років кафедра філософії та релігієзнавства НаУКМА заявила про себе як про один з найбільш перспективних українських дослідницьких центрів у царині філософії й історії філософії, що здатен розробляти та успішно здійснювати наукові проекти, провадити видавничу діяльність. Міжнародні наукові конференції, ініційовані та проведені кафедрою в 1990-х роках, стали помітними подіями в житті української філософської спільноти, сприяли розширенню наукових контактів з філософами Швейцарії, Німеччини, Канади, Франції, Польщі, Росії та інших країн.

Звісно, з підпорядкуванням Могилянки Міністерству освіти та науки України на початку 2000-х років, чимала частка починів кафедри була позбавлена, на жаль, можливості для реалізації. Проте «закваска» 1990-х

років зберігається й донині: на сьогодні кафедра філософії та релігієзнавства НаУКМА, у складі якої працюють 15 докторів і 17 кандидатів філософських наук, лишається одним з найбільш продуктивних і перспективних українських університетських центрів філософії. А той факт, що підготовлені нею фахівці, серед яких 3 доктори й понад 30 кандидатів наук, успішно реалізують себе у професійній діяльності в Україні та за її межами, є красномовним свідченням значущості моголянських новацій епохи 1990-х.

Що стосується філософської періодики, то в цій сфері 1990-ті роки були позначені, здебільшого, кількісними перетвореннями. Однак відбулися й безперечні змістові зрушення: урізноманітнилися проблематика публікацій; з'явилися статті, що стосуються раніше табуйованих тем, а також переклади в минулому малодоступних широкому читачеві західних авторів. Наприкінці 1990-х — початку 2000-х років уперше заявили про себе «профільні» філософські періодичні збірки — у тому числі ті, що репрезентують певні філософські товариства. На жаль, на шляху багатьох перспективних починів у сфері філософської періодики постали фінансові й організаційні труднощі: з постійними затримками виходив навіть головний професійний журнал українських філософів — «Філософська думка» (що нині активно розвивається). У той же час з'явилася низка міждисциплінарних гуманітарних видань («Критика», «Український гуманітарний огляд», «Дух і Літера» та інші), що знайшли у філософському середовищі постійних авторів і читачів.

Яким Ви бачите місце своєї дисципліни в соціальному контексті?

М. Т.: На мій погляд, питання про соціальні функції філософії — надто широке складне для того, щоб означити його двома словами, не впадаючи в «банальщину», відому з підручників. Якщо все ж спробувати говорити коротко, філософські науки не належать до розряду «суспільно корисних» у тому сенсі, у якому розуміється «корисність» в утилітарно налаштованому суспільстві споживання. Характер сучасних «громадських очікувань», що їх пов'язують із філософією, досить точно передає подитячому наївне питання, популярне серед нинішніх абітурієнтів: «скажіть, а що *роблять* філософи?». Цим же питанням, схоже, опікуються також наші міністерські чиновники, що урізали за останні роки обсяги «державного замовлення» на підготовку філософських кадрів практично вдвічі, а до цього — скоротили до мінімуму філософську (і ширше — гуманітарну) складову у вищій освіті, зводячи останню до отримання вузькоспеціальних, корисних у «народно-господарському» сенсі, знань і навичок, тим самим вихолощуючи власне ту людинотвірну основу, без якої ці знання та навички ризикують залишитися набором відомостей.

Так, філософія не відповідальна за вирішення злободенних соціальних, політичних, культурних, економічних або інших тем, що хвилюють

суспільство. Але вона покликана сприяти «зрошенню» особистості, здатної до критичного і творчого мислення, цілісного сприйняття й осягнення світу; вона сприяє формуванню переконань і цінностей, духовних чинників, що визначають і підтримують основи людяності в житті суспільства та його членів. У той же час системне й сутнісне осмислення соціального буття та його феноменів, що становить один з найважливіших предметів філософії, робить її однією з найважливіших форм суспільної самосвідомості і культури.

Якими, на Вашу думку, є найзначущіші для становлення філософії в Україні події кінця 1980-х — початку 1990-х років?

Олег ХОМА: Поступове утвердження української мови як провідної мови філософських текстів (включно з дисертаціями); робота міжнародних фондів, що підтримують філософські проекти; кристалізація вітчизняної філософсько-перекладацької традиції; початок систематичної дослідницької роботи з надолужування прогалин української філософської термінології; зникнення ідеологічного контролю; можливість встановлення прямих зв'язків із зарубіжними колегами з країн не-членів СНД.

Чи були ці події підготовлені зсередини розвитку дисципліни?

О. Х.: Ні, радше йдеться про посталу перед філософською спільнотою необхідність реагувати на раптово здобуту незалежність.

Які ще чинники — політичні, економічні, фінансові — відіграли вирішальну роль?

О. Х.: Зникнення імперії і, відповідно, серйозної державної політики в гуманітарній сфері призвело до зникнення реального політичного замовлення на філософські концепції, що сприяло не тільки свободі філософування, але і його реальній незатребуваності; відсутність чітких загальнодержавних цілей перетворило українські ВНЗ та академічні установи на бутафорські інституції, що імітують реальну діяльність. Такий стан чимало сприяв небувалому розквіту корупції, псевдонауки, плагіату, різкому послабленню інституційних академічних стандартів, незацікавленості офіційних академічних закладів у реальній міжнародній інтеграції, впровадженні конкурентних основ та проведенні якісних досліджень тощо.

Реакцією на цей стан справ стало формування неофіційних академічних об'єднань, у тій чи іншій мірі пов'язаних з університетами або АН, але реально автономних у своїй діяльності. Саме з цими об'єднаннями пов'язані практично усі помітні досягнення вітчизняної філософії. Зокрема, радикальне оновлення провідного журналу «Філософська думка» й виникнення нових філософських журналів і видань, орієнтованих на якісне філософування. Ці об'єднання важливі не лише через орієнтацію на високий науковий рівень, але і через впровадження (утім, не завжди бездоганне) низки моральних стандартів, без яких неможливий дослідницький прогрес.

Хто ті найважливіші люди, які визначали долю Вашої дисципліни?

О. Х.: В. Шинкарук, М. Попович, В. Табачковський, В. Лой, В. Малахов, С. Пролєєв.

Якими є найзначущіші тексти того часу?

О. Х.: «Той час» був досить бідним на значущі тексти, особливо монографії. Деякий злет, на мій погляд, випав на початок 2000-х та на останнє десятиліття перед ним. З публікацій я б відзначив переклад фрагментів Геракліта, виданий у 1995 р. А. Тихолазом — першу, якщо не помилюся, у вітчизняній традиції публікацію перекладу з паралельним текстом оригіналу.

У яких нових інститутах втілюлися зміни?

О. Х.: Поява нових журналів і періодичних збірок близько 2000 року, орієнтованих на серйозну науку — «Феноменологія», «Sententiae», «Докса». Важливою подією стало створення Києво-Могилянської академії, хоча, на мій погляд, цей університет є радше символом бажаного оновлення, ніж його реальним свідомством. З нових інституцій найбільш перспективним філософським центром (ураховуючи постановку справи, фінансові можливості й інтенсивність зарубіжних контактів) може стати Український католицький університет (Львів). З численних нових філософських факультетів епохи незалежності жоден, на мій погляд, не відбувся. Винятком можна вважати хіба що філософський факультет ХНУ ім. Каразіна, що демонструє нині дуже позитивну динаміку.

Яким Ви бачите місце своєї дисципліни в соціальному контексті?

О. Х.: Філософія в нашій країні традиційно або виконувала роль ідеології, або взагалі жодної не мала. Навіть на літературу впливали радше західні, ніж вітчизняні вчення. У цьому сенсі я скептичний стосовно соціальних перспектив філософії, оскільки на її послуги немає реального суспільного запиту. Ідеться не просто про «недалеку» владу, але про незвичке звертатися до філософії суспільство. Тому нас, перефразовуючи Декарта, філософія від дикунів і варварів зовсім не відрізняє... Інтелектуальна складова в нашому «соціальному контексті» взагалі вкрай низька, тому не одній філософії доводиться задовольнятися маргінальним соціальним статусом.

Методології та напрямки: обґрунтування вибору

Як розвивався обраний Вами напрямок у філософії і якою є його доля сьогодні?

Михайло МІНАКОВ: Історія філософії, після нетривалого періоду розквіту за часів Перебудови та на початку незалежності, стала заручницею пошуків автентичності та самоізоляціонізму в Україні. Політична філософія повільно розвивається, поступово відмовляючись від марксистсько-

го та націоналістичного спадку. Критичну роль деконструктора владних ідеологій вона досі не виконує.

Чому Ви віддаєте перевагу обраному напрямку?

М. М.: Політична філософія — місце прикладання класичної та новітньої філософської думки до соціальної реальності.

Яким чином Ви будете програму курсу, що викладаєте?

М. М.: Теми подає реальність. До них я долучаю класичні, посткласичні та некласичні перспективи філософії.

На які нормативні документи і якою мірою Ви спираєтесь у процесі викладання?

М. М.: Є затверджена МОН форма. Однак вона, скоріше, заважає підготовці. Я спочатку промислюю мету, завдання, теми курсу, після цього підбираю літературу і, нарешті, складаю програму в необхідній формі.

Які підручники Ви використовуєте?

М. М.: Жодних. У викладанні я використовую базові тексти та інтерпретуючі монографії.

Які підручники рекомендуєте студентам і які вони використовують?

М. М.: Не рекомендую.

Як розвивався обраний Вами напрямок у філософії і якою є його доля сьогодні?

«ОДЕСЬКА ГУМАНІТАРНА ТРАДИЦІЯ»: У філософсько-гуманітарному товаристві «Одеська гуманітарна традиція» репрезентовані різноманітні філософські напрями. Ми звертаємося до різних методологій і стратегій гуманітарного дослідження, формуючи широку панораму пізнання.

Найбільш значимими для нас є такі напрями:

Феноменологія. Цей філософський напрямок має важку і щасливу долю у ХХ столітті. Він сформувався на межі століть та виявився одним з найбільш впливових для філософської і наукової думки, однак його природний розвиток був перерваний переслідуваннями тоталітарними режимами в Німеччині та в Радянському Союзі. Видання Гусерліани, що почалося у п'ятдесяті роки, звернуло увагу всієї філософської громадськості до феноменології. З цього часу можна говорити, що філософія багато в чому визнала засадничу роль вчення Гусерля для більшості філософських проблем ХХ століття.

У радянський період філософи виявляли до феноменології цілком стійку цікавість, але коло тих, хто цікавився нею, було досить обмеженим. Слід зазначити дослідження українських філософів того часу: Є. Причепія і С. Кошарного, — які через ідеологічні вимоги могли вивчати й розвивати феноменологію тільки в жанрі критики буржуазної філософії.

Сучасна ситуація у світі свідчить про нечисленність феноменологічної спільноти, і водночас про глобальну присутність феноменології,

розвинені міжнародні зв'язки між феноменологами. Варто відзначити, з одного боку, розвиток феноменологічної традиції Е. Гусерля сучасними феноменологами, що зберігають вірність основним її принципам. З іншого боку, є велике коло феноменологів, що вводять феноменологічну методологію в дедалі більше поле досліджень, а інколи відмовляються від принципових положень свого вчителя.

Створення в Україні Українського філософського фонду сприяло організації науково-дослідницької роботи та встановленню міжрегіональних та міжнародних зв'язків. Створення в 1998 році Українського феноменологічного товариства при Фонді стало безумовним чинником стимулювання інтересу до феноменології та поживлення феноменологічного руху. Феноменологічне товариство, завдяки організованим міжнародним феноменологічним конференціям і виданню щорічника, забезпечило знайомство один з одним феноменологів України та інших країн, а також відкрило можливість зустрічей з такими провідними європейськими феноменологами, як А. Гаардт, Б. Вальденфельс та ін.

На жаль, фінансові проблеми не дозволяють йому працювати у сталому режимі. Однак, ті зв'язки, що склалися, забезпечують формування певного поля проблем, актуальних сьогодні у феноменологічних колах, що своєю чергою сприятливо позначається на цілісності та сформованості феноменологічного напрямку.

Герменевтика. Цей напрям має таку давню традицію, що не варто її описувати. Позначимо лише те, що в сучасній Україні філософська герменевтика набула розвитку. Помітною подією був вихід книг С. Кошарного і А. Богачова. У різних ВНЗ Києва, Одеси та ін. читаються спеціальні курси з герменевтики. Для «Одеської гуманітарної традиції» герменевтична стратегія є особливо важливою, про що свідчить і назва основного постійного семінару — герменевтичного. За результатами роботи членів семінару видана збірка статей «Герменеус» (1999 р.), виходять збірки «Докса», захищаються дисертації.

Біографістика. Останні роки позначені інтересом гуманітаріїв до біографічної проблематики. Науково-дослідницький Центр «Філософські проблеми гуманітарного знання», організований на філософському факультеті ОНУ імені І.І. Мечникова, провадить свою роботу переважно в царині біографістики. Регулярно проходять міжнародні конференції «Біографічний метод у сучасному гуманітарному знанні», за матеріалами яких видаються збірки наукових статей. Дослідження Центру спрямовані на виявлення місця і ролі біографічного дискурсу в сучасному гуманітарному знанні, а також присвячені питанням живої історичної пам'яті, зв'язку особистої біографії з життям країни і світу, особистій і національній самоідентичності, біографії нації, співвідношенню життя та мистецтва,

можливостей і меж біографічного методу. З біографічної проблематики видані монографії, статті, захищені дисертації.

Філософська антропологія. Зміна розуміння природи людини в сучасній цивілізації загострює потребу в її новому філософському осмисленні. У зв'язку з цим актуальним напрямом сучасної філософської думки постає філософська антропологія, що має найбільшу можливість практичного повороту в гуманітаристиці. Вона досить успішно досліджує питання людської природи, буттєвих форм і життєвого простору, про що свідчить значна репрезентованість філософської рефлексії на цю тематику в наукових збірках, художніх практиках, політичних і релігійних дискусіях, у мас-медіа.

У дослідженнях одеських філософів і гуманітаріїв філософсько-антропологічна проблематика репрезентована у форматі семінарів, доповідей на різноманітних конференціях, наукових статей, культурних проєктів, захисту дисертацій. Найбільшою мірою проблеми людини, її буття й пізнання аналізуються в рамках роботи Центру наукових досліджень сміху та сміхової культури, а також в рамках окремих наукових акцій згаданого Центру.

Постструктуралізм. Значущість досягнень постструктуралізму для сучасних філософських і гуманітарних досліджень є очевидною. «Одеська гуманітарна традиція» присвятила цьому напрямку низку освітніх, наукових і культурних заходів (див. нижче).

«Одеська гуманітарна традиція» реалізувала декілька просвітницьких і дослідницьких проєктів у рамках зазначених тенденцій. Зокрема, були проведені такі заходи:

- триденна школа з феноменології «Вступ у феноменологічну філософію: Едмунд Гусерль» у 2001 р.;
- науковий семінар «Норми і зразки грецького пластичного начала в культурі та мистецтві» у 2002 р.;
- науковий семінар «Культурна ініціатива Стародавньої Еллади» у 2002 р.;
- I Міжнародна зустріч філософів України та Росії «Бердяєвські читання» в 2003 р.;
- круглий стіл «Грецька спадщина і сучасність» у 2004 р.;
- науково-освітній семінар «Інтерсуб'єктивність, комунікація, мова: проблеми сучасної гуманітаристики» у 2004 р.;
- круглий стіл «Грецька традиція в сучасній культурі» у 2005 р.;
- науково-освітній семінар «Стратегії інтерпретації тексту: методи та межі їх застосування. “Ніс” М. Гоголя» у 2006 р.;
- міжнародна конференція «Німецька традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі» у 2009 р.;
- виставка відео-арту «VIDEONALE in tour» у 2010 р.;

- міжнародна конференція «Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі» у 2011 р.;

- міжнародна конференція «Техне як джерело цивілізації» у 2011 р.

Важливим об'єктом досліджень «Одеської гуманітарної традиції», в яких репрезентовані всі вказані напрями, є сміх і сміхова культура. У 2010 році спільними зусиллями «Одеської гуманітарної традиції» та Центру гуманітарної освіти НАН України був створений Центр наукових досліджень сміху та сміхової культури, що активно працює й має контакти зі вченими різних країн. Ця проблематика дозволяє вченим здійснювати мультидисциплінарні дослідження та поєднувати різні стратегії. Товариством в Одесі було проведено 10 міжнародних науково-теоретичних конференцій «Про природу сміху».

На основі матеріалів зазначених наукових акцій було видано 14 випусків збірки наукових праць з філософії та філології «Докса» з широким залученням колег з різних країн і регіонів та з публікацією перекладів класичних і сучасних текстів.

Чи була конкуренція?

ОГТ: Зазначеним філософським напрямом на початку 1990-х років могла скласти конкуренцію тільки філософія діалектичного й історичного матеріалізму. Поступово в Україні набувала розвитку традиція аналітичної філософії як певної альтернативи феноменологічно-герменевтичній традиції. Оскільки вона нині отримує достатню фінансову підтримку досліджень, її досягнення могли б бути більш значними. Хай їй грець.

Чому Ви віддаєте перевагу обраному напрямку?

ОГТ: Дослідницькі переваги «Одеської гуманітарної традиції» обумовлені значущістю Істини для нас. Ми взяли за основу власного роздуму слова засновника філософської герменевтики ХХ століття Г.-Г. Гадамера про те, що феноменологія є найбільш сумлінна і правдолюбна філософська школа, а також слова Ж. Деріда про те, що феноменологія є прихильністю уваги до поставання істини, яка завжди вже заявляла про себе.

Яким чином Ви будете програму курсу, що викладаєте?

ОГТ: Наші викладачі читають різні філософські й гуманітарні дисципліни в різних ВНЗ Одеси. Зазвичай це авторські курси, затверджені на засіданнях кафедр. У них знаходять відображення дослідницькі інтереси та результати роботи їх авторів.

На які нормативні документи і якою мірою Ви спираєтеся у процесі викладання?

ОГТ: На дослідницьке і викладацьке сумління. На зазначені — намагаємося спиратися.

Які підручники Ви використовуєте?

ОГТ: Жодних не використовуємо.

Які підручники рекомендуєте студентам і які вони використовують?

ОГТ: Жодні. Пропонуємо студентам роботу з першоджерелами й дослідницькими статтями, а також з методичними матеріалами, хрестоматіями й антологіями, що ми їх складаємо.

Як розвивався обраний Вами напрямок у філософії і якою є його доля сьогодні?

Олексій ПАНИЧ: Мій напрям сьогодні — історія західної філософії. Розвиток цього напрямку був найтіснішим чином пов'язаний з прогресом у знанні живих і мертвих мов, доступом до оригінальних текстів і західного дослідницького контексту (це стосується і мене особисто, і спільноти істориків філософії загалом). Усе це поступово, але приходить, і сьогодні ситуація вже якісно відрізняється від ситуації початку 1990-х років. Межовим явищем останніх років, досить несподівано для багатьох, став проект створення української версії «Європейського словника філософій», який кинув українським фахівцям серйозний виклик, але одночасно і дав можливість творчого росту, щоби з честю відповісти на цей виклик. Як наслідок, було поставлено нову «планку якості» роботи з європейськими філософськими першоджерелами, на яку тепер можуть орієнтуватися українські історики західної філософії.

Чи була конкуренція?

О. П.: Між ким і ким? У рамках указанного напрямку? Ну яка ж тут конкуренція? Як говорить Тригорін у «Чайці»: «Але ж усім вистачить місця, і новим, і старим, — навіщо штовхатися?» Ніхто, власне, і не штовхається, кожен робить що може та бажає.

Чому Ви віддасте перевагу обраному напрямку і чому не влаштовують інші?

О. П.: А чому, якщо віддаєш перевагу чомусь одному, то інше вже неодмінно «не влаштовує»? Мене, наприклад, упродовж багатьох років інтуїтивно тягнуло до філософії скептицизму, але у східнослов'янській філософській традиції матеріалів і робіт на цю тему практично не було. У США я пережив справжній культурний шок, побачивши, що про скептицизм написані сотні англomовних монографій і десятки — якщо не сотні — тисяч англomовних статей. Так і виник мій нинішній проект написання історії скептицизму — і його критики — в англomовній філософії від XVII до XX століття включно. Це не означає, що інші напрями мене «не влаштовують», просто в цей бік тягне сильніше.

Яким чином Ви будете програму курсу, що викладаєте?

О. П.: Якого? Зрештою, в останні роки я взагалі викладаю дуже мало, а працюю в основному над перекладами.

На які нормативні документи і якою мірою Ви спираєтесь у процесі викладання?

О. П.: У сьогоднішній українській вищій школі доводиться діяти радянським штибом: документи для звіту оформлюються так, як вимагає

керівництво, а в аудиторії зі студентами викладач робить те, що вважає за потрібне, не спираючись ні на що, окрім знання предмета і власного сумління. Коли я викладав у США, в такій «подвійній бухгалтерії», звичайно ж, не було ні потреби, ні сенсу. Сподіваюся дожити до того часу, коли це ж можна буде сказати і про українську вищу школу.

Які підручники Ви використовуєте?

О. П.: У курсі історії філософії (коли я його читав), я працював майже виключно з першоджерелами — «хрестоматією» фрагментів філософських текстів (від Платона до Фукуями), що її я підготував для студентів в електронному форматі. Підручники з історії філософії якщо і називалися, однак ніколи не входили до кола обов'язкового читання; їм відводилася суто допоміжна роль. А ось читання «першоджерел» було суворо обов'язковим.

Зараз я розробляю курс «Основи герменевтики сакральних текстів», і тут дуже затребувані англомовні (у російському перекладі) підручники з біблейської герменевтики для духовних навчальних закладів. Утім, їх назви щось промовляють лише дуже вузькому колу фахівців.

Які підручники рекомендуєте студентам і які вони використовують?

О. П.: Якщо студентам, на мій погляд, для засвоєння курсу корисний якийсь підручник, а в бібліотеці його немає, я знаходжу його і пропоную студентам в електронному форматі (записую на CD або пересилаю електронною поштою всім охочим). Чи пишу сам, якщо підручник потрібний, а жоден з наявних підручників мене не влаштовує. Так свого часу мені довелося написати навчальний посібник з формальної логіки, а за декілька років — навчальний посібник з курсу «Теорія культури».

Як розвивався обраний Вами напрямок у філософії і якою є його доля сьогодні?

Сергій ПРОЛЕЄВ: У 1980-ті роки філософія культури була однією з найперспективніших сфер для пошуку загальнотеоретичних рішень, ефект яких не обмежувався цією предметною цариною, а мав значення для філософського дискурсу (у країні) загалом. Така оптика була обумовлена, передусім, логікою розвитку самої традиції філософських досліджень в Україні, яка в антропологічній орієнтації шукала спосіб розриву з ідеологічними рішеннями-приписами. У середині 1970-х цьому сприяв так званий діяльнісний підхід; згодом до нього додалася орієнтація на вивчення світогляду й визначення філософії як «теоретичної форми світогляду» (що давало змогу уникати примітивної соціалізації багатьох явищ, особливо духовної сфери, а також до певної міри автономізувало філософію в її власній справі, відокремлюючи від ідеології). Розвиток засадничої для цієї позиції ідеї «світу людини» привів до феномену культури як більш місткого вираження людської дійсності й такого, що створює сильніші теоретичні можливості для розробки низки питань, ніж поняття світогляду. Крім того, проблематика культури сама по собі є однією з найпродуктивніших сфер

гуманітарного дискурсу (показовим у цьому аспекті був своєрідний «культурологічний бум» 1990-х). З крахом радянської ідеології філософія культури втратила свою колишню загальнометодологічну значущість, відкрилися інші можливості для теоретичного пошуку. Нині це тематика, що нічим не вирізняється з-поміж інших. Через високу аморфність усієї сфери філософських досліджень зараз взагалі недоречно говорити про будь-яку первинну або переважаючу методологію, чи навіть про пошук такої. Філософський дискурс розпався на безліч індивідуальних методологічних переваг тих, хто ще веде змістовну філософську роботу.

Чи була конкуренція?

С. П.: У період теоретичної й методологічної значущості філософії культури, «онтологічне розуміння» культурної реальності, що розроблялося мною та найближчими колегами, конкурувало з діяльнісним та аксіологічним підходами.

Чому Ви віддаєте перевагу обраному напрямку?

С. П.: Якщо йдеться про методологічну першість, то, природно, прагнеш знайти ті можливості дослідження проблеми, які дадуть максимальний евристичний ефект. Це головна основа вибору. Якщо ж говорити про тематичну сферу, то разом з філософією культури не менш значущою сферою моїх інтересів є соціальна й політична філософія, а також історія європейської філософії.

Яким чином Ви будете програму курсу, що викладаєте?

С. П.: Питання незрозуміле. Читаю курс підготовки до кандидатського мінімуму з філософії для аспірантів, а також загальний курс історії філософії (курси риторики й історичного богослов'я як такі, що не належать до царини філософії, тут не враховую). Будує їх згідно з власним розумінням предмета, детальніші пояснення виявляться занадто розлогими.

На які нормативні документи і якою мірою Ви спираєтеся у процесі викладання?

С. П.: Такі нормативні документи мені невідомі. Я розробив програму курсу, вона була затверджена кафедрою й університетом — це і є нормативна основа курсу.

Які підручники Ви використовуєте?

С. П.: Через великий спектр тематики курсів, які читаю, немає можливості апелювати до одного підручника (чи, радше, через нездатність якогонебудь підручника відповідати змісту й завданням курсів). Деякі навчальні посібники рекомендую в якості допоміжної літератури, основою є першоджерела та матеріал лекцій.

Які підручники рекомендуєте студентам і які вони використовують?

С. П.: Звісно, рекомендую доступні студентам тексти. Загалом для всієї історії західної філософії (взагалі-то іншої й немає) вдалося підібрати задо-

вільні навчальні посібники російською/українською мовами (зокрема, для модерної філософії найвдалішим варіантом стала нещодавно перекладена книга В. Рьода «Шлях філософії») — за двома винятками: філософія античності й історія філософії приблизно останнього півстоліття. Щодо першої довелося написати підручник самому, а друга лакуна залишається.

Як розвивався обраний Вами напрямок у філософії і якою є його доля сьогодні?

Олександр ТИМОХІН: Феноменологія вже стала предметом, що опанований філософською освітою, але ще не сформувалася як широкомасштабний напрям наукових досліджень.

Чи була конкуренція?

О.Т.: Ні, радше дефіцит кадрів.

Чому Ви віддаєте перевагу обраному напрямку?

О.Т.: Феноменологія відповідає класичному образу філософії як різновиду наукового знання, що має в розпорядженні власний метод і критерій достовірності. Дуже хочеться, займаючись філософією, не залежати від даних інших наук; будуючи власне знання, не озиратися на компетентну думку фахівця, що привласнив цю сферу досліджень.

Яким чином Ви будете програму курсу, що викладаєте?

О.Т.: Через припущення, що існує лише одна центральна проблема, всередині якої прояснюється суть кожного окремого питання.

На які нормативні документи і якою мірою Ви спираєтеся у процесі викладання?

О.Т.: На робочу програму та навчальну програму. Повною мірою.

Які підручники Ви використовуєте?

О.Т.: Жодних.

Які підручники рекомендуєте студентам і які вони використовують?

О.Т.: Рекомендую першоджерела.

Як розвивався обраний Вами напрямок у філософії і якою є його доля сьогодні?

Марина ТКАЧУК: Мені важко зарахувати себе до певного напрямку в філософії, оскільки безпосередньою сферою моєї професійної діяльності була й залишається історія філософії. Позицію «неприєднання» до якогось з філософських напрямів я вважаю однією з необхідних умов продуктивної дослідницької діяльності у сфері історії філософії, якщо, звичайно ж, не підміняти її «філософуванням» на історико-філософські теми (що саме по собі має право на існування, проте виходить за межі власне історико-філософського дослідження, що прагне до наукового, а відтак — неупередженого, осягнення свого предмета).

Якщо ж говорити про історико-філософські дослідження в Україні 1990-х років, то це, мабуть, одна з найбільш затребуваних сфер філософської науки як у ті роки, так і донині — що, загалом, не дивно, якщо взяти

до уваги наявність численних «білих» і «сірих» плям, залишених у спадок радянською філософською історіографією. Проте стан справ у галузі української історико-філософської науки, що має як певні досягнення, так і прорахунки, — предмет спеціального аналізу, що навряд чи передбачений у рамках поставленого питання.

На які нормативні документи і якою мірою Ви спираєтеся у процесі викладання?

М. Т.: Академічна філософія як тип філософування, інституційований у певній системі освіти і науки, що є предметом державної опіки й регламентації, не може уникнути підпорядкування тим або іншим нормативним документам, так би мовити, за визначенням. Університетська філософія, як різновид такого типу філософії, ніколи і ніде не була винятком. Уся справа в мірі регламентацій та контролю за їх фактичним дотриманням. Досить узяти в руки, наприклад, статuti, що до дрібниць визначали життєдіяльність університетів чи православних духовних академій Російської імперії XIX — початку XX століть, для того щоб переконатися в можливій амплітуді «норм» і «правил», зокрема й у сфері викладання філософії, що посилювалися, або навпаки, послаблялися, залежно від загальних тенденцій державної політики у сфері освіти.

На відміну від радянської філософії, що перебувала під невсипущим партійним керівництвом і контролем, українська філософія з початку 1990-х років перебуває у відносно комфортному стані. Незважаючи на спроби розробки державних стандартів філософської освіти, що тривають уже друге десятиліття, їх створення є радше предметом директив кожного новоспеченого міністра освіти, ніж реальною діяльністю «робочих груп», що неодноразово формувалися. Ця обставина не може не тішити, бо досі забезпечує певну свободу у формуванні змістової частини навчальних планів бакалаврських і магістерських програм з філософії: до прийняття державних стандартів у тій або іншій галузі освіти кожен ВНЗ користується власними розробками так званих ОПП (освітньо-професійних програм) підготовки фахівців певного профілю і ОКХ (освітньо-кваліфікаційними характеристиками) випускників, затвердженими у відповідних міністерських структурах; при цьому створення та дотримання зазначених документів є необхідною умовою державного ліцензування й акредитації ВНЗ і кожної зі спеціальностей.

Але і за відсутності «стандартів», міністерських регламентацій, що стосуються навчального процесу, виявляється більше, ніж достатньо (з приєднанням України до Болонського процесу їх кількість істотно зростає). Більшість з них не лише не сприяє підвищенню якості освіти, а й не узгоджується з елементарним здоровим глуздом — зокрема, в одній зі «свіжих» новацій, що є обов'язковою для всіх ВНЗ, є вимога впровадження в

навчальних планах усіх без винятку магістерських програм таких дисциплін, як «Охорона праці в галузі» (що передбачає в якості форми підсумкового контролю іспит) та «Цивільний захист» (із заліковою формою контролю), вивчення яких повинно здійснюватися відповідно до спеціально розроблених типових програм.

При цьому відповідний наказ містить вимогу залучення викладачів значених дисциплін до складу державних екзаменаційних комісій з усіх спеціальностей, включення до екзаменаційних білетів питань з охорони праці, а до магістерських робіт — розділу під назвою «Охорона праці й безпека в надзвичайних ситуаціях». Не маю сумніву, що є ціла низка технічних і природничих спеціальностей, де подібні «заходи» виправдані. Але як вони стосуються філософії, філології або історії? І чи не абсурдна наявність «охорони праці» або «надзвичайних ситуацій» у навчальних планах і дипломних роботах магістрів-гуманітаріїв?

Що ж до програм курсів, то регламентації стосовно них, на щастя, стосуються тільки форми: змістовий бік є предметом творчості й відповідальності викладача та профільної кафедри. У методичному сенсі такі програми, звичайно ж, потрібні, а їх засвоєння студентами є обов'язковою умовою вивчення дисципліни.

Які підручники Ви використовуєте? Які рекомендуєте студентам і які вони використовують?

М. Т.: Модель філософської освіти, що реалізується в нашому університеті, орієнтує студентів на вивчення першоджерел і дослідницької літератури (як вітчизняної, так і західної). Це стосується бакалаврської й тим паче магістерської програм підготовки студентів, що навчаються за фахом «Філософія», а також студентів-гуманітаріїв, які вивчають загальний курс філософії. Підручники з певних філософських дисциплін (якщо вони взагалі існують), звичайно ж, є в загальних списках літератури, однак перелік обов'язкової та додаткової літератури до певних тем семінарських занять підручників, як правило, не містить. Виняток становлять, хіба що, підручники, підготовлені самими авторами курсів.

Стосовно студентів нефілософських спеціальностей, що вивчають загальний курс філософії, то перелік навчальної літератури у їхніх програмах, звичайно ж, значно ширший. Зокрема, в роботі з цими студентами використовуються першою чергою хрестоматії та добірки фрагментів першоджерел, підготовлені викладачами кафедри (так звані читанки). Кафедра забезпечує студентів обов'язковими навчальними матеріалами (як правило, в електронному вигляді) до своїх курсів, тому студенти використовують саме ту літературу, яка рекомендована викладачами.

Як розвивався обраний Вами напрямок у філософії і якою є його доля сьогодні?

Олег ХОМА: Напрямок, який я обрав, — історія філософії Нового часу (кінець XVI — перша половина XVIII ст.). За часів СРСР в Україні ця тематика не розроблялася зовсім, тому на цьому тлі бачимо безумовний поступ. Виникла невелика, але цілком жива спільнота дослідників філософії Нового часу, у неї з'явився власний регулярний журнал. Але і сьогодні не можна сказати, що дослідження новочасової філософії демонструють прийнятну динаміку розвитку. Радше навпаки, йдеться про певний застій, тому саме час робити висновок про те, що напрям (як повноцінна дослідницька програма: чисельність дослідників, ресурси, приплив студентів та аспірантів, поява нових наукових перекладів, зарубіжні контакти тощо) поки не «прижився». Прогресом можна вважати те, що сьогодні вже ніхто не оперує тезами на кшталт: «Навіщо занадто поглиблюватися у Мальбранша, якщо Гегель “зняв” усю філософію XVII—XVIII століть», дуже популярними ще у другій половині 1990-х.

Чи була конкуренція?

О. Х.: Не було.

Чому Ви віддаєте перевагу обраному напрямку?

О. Х.: Ідеться радше про «іраціонально»-приватне, ніж про раціоналізований і соціально вагомий інтерес. Хоча, якщо розібратися, на мій погляд, жодна сучасна філософська спільнота не може нормально функціонувати за умов нерозвиненості деяких історико-філософських тематик, до яких завжди входить філософія Нового часу.

Яким чином Ви будете програму курсу, що викладаєте?

О. Х.: На філософському факультеті я викладаю спецкурс для досить невеликої групи студентів. У технічному університеті, моєму основному місці роботи, історико-філософська спеціалізація неможлива.

На які нормативні документи і якою мірою Ви спираєтеся у процесі викладання?

О. Х.: У цьому плані я не стикався з необхідністю враховувати будь-які «документи». Єдиний вагомий параметр тут — кількість годин, що відведені на дисципліну.

Які підручники Ви використовуєте?

О. Х.: Я — жодних.

Які підручники рекомендуєте студентам і які вони використовують?

О. Х.: Студентам-філософам я намагаюся рекомендувати не наші недолугі бібліотеки, а значущі Інтернет-сайти. Для спецкурсу це передовсім сайти-зібрання класичних текстів, а також ті, що дають можливість знайомитися з сучасною зарубіжною періодикою та монографіями. Гідні вітчизняні видання часто також доступні в Інтернеті, і на цілком законних підставах. Для цього спецкурсу єдиним виданням, гідним статусу

підручника, я вважаю «Європейський словник філософій», перший том якого виданий в Україні в 2010 році.

Перспективи дисциплінарності: школи, учні, інституційні перспективи

Як Ви оцінюєте актуальний стан справ у сфері обраної дослідницької стратегії?

Михайло МІНАКОВ: Не найперспективніша для України.

Чи сформувалася у Вашій царині школа?

М. М.: Ні. Голістичний емпіризм у політичній філософії ще не став школою.

Якою мірою Ви інтегровані у міжнародну наукову спільноту?

М. М.: Мало інтегрований.

Чи бачите подальші перспективи своєї школи?

М. М.: Не певен.

На скільки років чи поколінь уперед проглядаються ці перспективи?

М. М.: На два покоління, не більше.

З чим Ви пов'язуєте розвиток обраного Вами напрямку дослідницької роботи?

М. М.: Неуспіх пов'язаний із корупцією академічної сфери; успіх пов'язаний із кадрами.

Як Ви оцінюєте актуальний стан справ у сфері обраної дослідницької стратегії? Чи сформувалася у Вашій царині школа?

«ОДЕСЬКА ГУМАНІТАРНА ТРАДИЦІЯ»: Філософсько-гуманітарне товариство «Одеська гуманітарна традиція», що виникло в 1996 році на базі герменевтичного семінару, постійно влаштовуваного з 1986 року, проводить навчально-просвітницьку й науково-дослідницьку роботу у формі наукових семінарів, філософських шкіл, конференцій, навчальної студії. Можна говорити про формування наукової спільноти, основним об'єднувальним елементом якого є близькість інтересів, спільність стратегій дослідження, моральних основ наукової та викладацької діяльності, людські відносини.

Якою мірою Ви інтегровані в міжнародну наукову спільноту?

ОГТ: «Одеська гуманітарна традиція» встановила плідні наукові зв'язки з Європейським гуманітарним університетом (Вільнюс, Литва), Центром феноменологічної філософії РДГУ (Москва, Росія), філософським факультетом СПбДУ (Санкт-Петербург, Росія), Інститутом філософії та права Сибірського відділення РАН, Грецьким фондом культури (Афіни, Греція), університетом ім. Мартіна Лютера (Гале-Вітенберг, Німеччина). Наші заходи отримували підтримку фонду «Відкрите суспільство» (Нью-Йорк — Будапешт), посольства ФРН в Україні, Міністерства закордонних справ Греції та інших установ. Ми беремо участь у численних міжна-

родних наукових проектах, всесвітніх філософських конгресах та міжнародних наукових конференціях, в зарубіжних наукових виданнях.

Чи бачите подальші перспективи своєї школи?

ОГТ: Ми не говоримо про школу, радше про спільноту. Перспективи нашої роботи пов'язуємо не стільки з «чистим» філософським дослідженням, скільки з реалізацією філософської рефлексії над мовою, культурою, мистецтвом, правом, релігією тощо.

Чи бачите подальші перспективи своєї школи? На скільки років чи поколінь?

ОГТ: Нам важко це точно визначити, хоча в семінарі беруть участь усі покоління.

З чим Ви пов'язуєте розвиток обраного Вами напрямку дослідницької роботи?

ОГТ: Із сумлінням та професіоналізмом.

Як Ви оцінюєте актуальний стан справ у сфері обраної дослідницької стратегії?

Олексій ПАНИЧ: Ще одне не повною мірою зрозуміле мені питання. Стан справ у науковій царині ще можна оцінити, але стан у стратегії? Це звучить загадково.

Чи сформувалася у Вашій царині школа?

О. П.: Спільнота українських істориків західної філософії формується, і я вслякко намагаюся сприяти цьому процесу.

Якою мірою Ви інтегровані в міжнародну наукову спільноту?

О. П.: Настільки, наскільки дозволяє різність дослідницьких контекстів. Те, що і як можна і треба розповідати українським читачам, зазвичай неможливо так само розповісти західним, — і, в багатьох випадках, навпаки. Занадто різний ґрунт, комбінація традицій, контекст тощо. Тобто, увійшовши на якийсь час до «того» філософського контексту, береш, що тобі потрібно для свого, але для того контексту віддаєш (якщо взагалі віддаєш) зовсім інше.

Чи бачите подальші перспективи своєї школи?

О. П.: На щастя або на жаль, у мене немає ані своєї школи, ані навіть школи, яку я вважав би своєю. Проте є всеукраїнська спільнота однодумців, причетністю до якої я широ пишаюся (їхні імена перераховані на титульній сторінці українського видання «Європейського словника філософій»). Перспективи величезні: ми тільки-но починаємо серйозно підключатися до всеєвропейських мереж дослідницьких контекстів (а їх велика кількість!), і тут роботи вистачить на багато життів наперед.

На скільки років чи поколінь уперед проглядаються ці перспективи?

О. П.: Як я сказав: на багато життів наперед.

З чим Ви пов'язуєте розвиток обраного Вами напрямку дослідницької роботи?

О. П.: З відкритістю України Європі — в політичному, культурному, науковому і мовному контекстах.

Як Ви оцінюєте актуальний стан справ у сфері обраної дослідницької стратегії?

Сергій ПРОЛЕЄВ: Філософські дослідження практично не мають резонансу навіть у професійному середовищі. Причому дослідження як вітчизняні, так і світові. Якщо фахівець компетентний, він знає те, що належить до його предметної царини — цим усе і вичерпується. Такі персонажі є, але їх небагато, і професійна комунікація між ними нерозвинена.

Чи сформувалася у Вашій царині школа?

С. П.: У середині 1980-х — на початку 1990-х років намітилося формування школи досліджень філософії культури, але через низку обставин школа так і не склалася. Взагалі про школи в українській філософії говорити не доводиться. У кращому разі існує декілька тематично орієнтованих середовищ комунікації у форматі неформальних дослідницьких спільнот і ще декількох інституцій, діяльність яких активізує розробку окремих тематик або оберігає філософську роботу від інтелектуальної деградації.

Якою мірою Ви інтегровані в міжнародну наукову спільноту?

С. П.: Достатньою мірою, щоб мати уявлення про рівень, зміст і спрямованість сучасних філософських досліджень. Контакти з зарубіжними колегами досить спорадичні, але не є рідкісними.

Чи бачите подальші перспективи своєї школи?

С. П.: За відсутності такої...

На скільки років чи поколінь уперед проглядаються ці перспективи?

С. П.: Див. вище.

З чим Ви пов'язуєте розвиток обраного Вами напрямку дослідницької роботи?

С. П.: Можу відповідати лише за результати власних дослідницьких зусиль. Хоча є окремі царини, де ситуація виглядає відрадніше хоч би у плані інтенсивності досліджень.

Як Ви оцінюєте актуальний стан справ у сфері обраної дослідницької стратегії?

Олександр ТИМОХІН: Оцінюю феноменологію в якості стратегії, яка не обмежується рамками приватної проблеми і вузької спеціалізації, але впливає на образ філософії загалом.

Чи сформувалася у Вашій царині школа?

О. Т.: Недостатньо часу минуло, щоб можна було це констатувати, оцінки будуть доречними років за десять.

Якою мірою Ви інтегровані в міжнародну наукову спільноту?

О. Т.: Інтеграція відбувається повільно, однак певні контакти з представниками ВНЗ Європи та США вже сформувались.

З чим Ви пов'язуєте розвиток обраного Вами напрямку дослідницької роботи?

О. Т.: З формуванням соціального контексту, у якому філософія буде затребувана в якості методологічного фундаменту розвитку гуманітарного і соціального знання.

Як Ви оцінюєте актуальний стан справ у сфері обраної дослідницької стратегії? Чи сформувалася у Вашій царині школа?

Марина ТКАЧУК: Можна з упевненістю говорити, наприклад, про історико-філософську школу НаУКМА, що сформувалася за двадцятирічну історію існування кафедри філософії і релігієзнавства. Потужним стимулом формування нашої школи в 1990-х роках було глибоке усвідомлення необхідності деідеологізації української історико-філософської науки, її звільнення від застарілих стереотипів, засилля кон'юнктурщини та наукової несумлінності, прагнення до теоретичного й методологічного оновлення шляхом переосмислення досягнень західної історико-філософської традиції ХІХ—ХХ століть. Серед найважливіших пріоритетів діяльності історико-філософської школи НаУКМА — створення джерелознавчої бази історико-філософських досліджень, активізація зусиль із підготовки до друку першоджерел, вивчення архівної філософської спадщини, що зберігається в Україні; пильна увага до методологічних проблем історико-філософського пізнання, вивчення й осмислення світового досвіду в цій сфері; широка й послідовна інтеграція історико-філософського знання в гуманітарній освіті, упровадження спеціальної історико-філософської підготовки, інформаційно-аналітичне забезпечення досліджень (і курсів) з історії філософії з використанням сучасних технологій. Основні напрями наукових досліджень нашої школи пов'язані з вивченням теоретичних і методологічних проблем історико-філософського пізнання; історії вітчизняної філософії; історії західноєвропейської філософії; історії філософської освіти; історико-філософської біографістики. Найбільш значущі наукові результати досліджень історико-філософської школи НаУКМА стосуються сфери історико-філософського джерелознавства; розробки культурологічної стратегії історико-філософських досліджень; методології «нового історизму»; історії понять; реконструкції становлення історико-філософської науки в Україні ХІХ — початку ХХ століть; вивчення специфіки функціонування філософських ідей в староруській культурі; розробки методологічної стратегії дослідження академічної філософії; вивчення філософської спадщини (у тому числі — рукописної) Києво-Могилянської академії, Київської духовної академії, Університету Св. Володимира; дослідження історії новоєвропейської й сучасної західної філософії; аналізу концептуальних принципів осмислення історії російської філософії і т. д. Важливим стимулом дослідницької активності нашої історико-філософської школи є систематична

робота, що ведеться з 1990-х років, у рамках наукових тем і проектів, серед яких: «Історико-філософське пізнання: теорія та методологія», «Філософія в контексті культури: історія й сучасність», «Історія філософії в Україні: європейський контекст», «Філософська і богословська спадщина Київської духовної академії», «Філософська освіта в Україні: історія й сучасність» та ін.

Якою мірою Ви інтегровані в міжнародну наукову спільноту?

М. Т.: Одним із головних пріоритетів діяльності нашої школи є формування професійної історико-філософської спільноти в Україні, що передбачає інформаційну, комунікаційну, організаційну консолідацію дослідницьких зусиль, проектів, ініціатив у царині історії філософії. Діяльність у цьому напрямі розвивається, передусім, у рамках плідної й систематичної співпраці з Інститутом філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, Українським філософським фондом та утвореними під його егідою професійними філософськими товариствами, кафедрою філософії філософського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Разом із тим, від початку 1990-х років одним з найважливіших напрямів діяльності нашої школи є формування наукових контактів та співпраці з зарубіжними колегами. Окрім безпосереднього ознайомлення з досвідом історико-філософських досліджень у провідних університетах США, Франції, Німеччини, Польщі, Великобританії, Швейцарії та інших країн, важливе значення в реалізації цього напрямку мали досвід співпраці з Люблінським університетом ім. Марії Склодовської-Кюрі та Женевським університетом, давнє та систематичне партнерство з Товариством філософів слов'янських країн та Інститутом філософії Жешувського університету, запрошення в якості лекторів відомих істориків філософії з Канади, Німеччини, Великобританії, Франції та інших країн. Одним з нових перспективних напрямів нашої інтеграції в міжнародне наукове співтовариство є членство (з 2009 р.) у Міжнародній міжуніверситетській мережі кафедр ЮНЕСКО «Культура світу через комунікацію» на основі співпраці в рамках Програми ЮНЕСКО «UNITWIN / кафедри ЮНЕСКО».

Чи бачите подальші перспективи своєї школи?

М. Т.: Формування історико-філософської школи НаУКМА стало можливим як результат систематичного й послідовного єднання в нерозривне ціле навчальної й дослідницької діяльності кафедри філософії та релігієзнавства. Спеціальна дослідницька підготовка є найважливішою складовою в діяльності нашої магістерської програми, що існує з 1996 року та спеціалізується у сфері історії філософії. Водночас значна частина нормативних і вибіркових курсів, читаних для студентів-філософів, — результат наукової роботи викладачів у рамках нашої історико-філософської школи. Навчаючись на дворічній магістерській програмі, наші вихованці отримують перший і дуже важливий досвід самостійних історико-філо-

софських досліджень, осягають «ази» професії. Кращі з них стають нашими аспірантами та здійснюють свої дослідження в межах пріоритетних напрямів діяльності школи. Ми намагаємося прищепити своїм вихованцям дослідницьку культуру, що відповідає академічним стандартам, і стежимо за тим, щоб їхні роботи відповідали належному професійному рівню. Усе це дає привід сподіватися, що наша історико-філософська школа має непогані перспективи для подальшого розвитку.

На скільки років чи поколінь уперед проглядаються ці перспективи?

М. Т.: На сьогодні історико-філософська школа НаУКМА, фундаментом якої є відомий український історик філософії, заслужений діяч науки й техніки України, доктор філософських наук, професор Вілен Горський, представлена декількома поколіннями дослідників. Серед них — не лише ті, хто стояв біля витоків формування нашої школи (Валентин Гусев, Анатолій Тихолаз, Марина Ткачук) або зробив істотний внесок у її подальший розвиток (Вадим Менжулін, Віктор Козловський, Іван Лисий, Юрій Сватко та ін.), а й наші випускники (Михайло Мінаков, Тарас Лютий, Людмила Архипова, Сергій Капранов, Юрій Завгородній, Людмила Пастушенко та ін.). З року в рік до роботи школи долучаються нові вихованці нашої магістерської програми й аспіранти кафедри, народжуються нові плани та задуми. Тому в майбутнє ми дивимося впевнено...

Як Ви оцінюєте актуальний стан справ у сфері обраної дослідницької стратегії?

Олег ХОМА: Якщо говорити про світові тенденції — все гаразд, якщо про вітчизняні, то тут стан справ набагато сумніший.

Чи сформувалася у Вашій царині школа?

О. Х.: Вище я вже говорив про це. Школа — ні, невелика спільнота — так.

Якою мірою Ви інтегровані в міжнародну наукову спільноту?

О. Х.: Явно недостатньо.

Чи бачите подальші перспективи своєї школи?

О. Х.: Скажу так: мені хочеться в них вірити.

На скільки років чи поколінь уперед проглядаються ці перспективи?

О. Х.: ☺

З чим Ви пов'язуєте розвиток обраного Вами напрямку дослідницької роботи?

О. Х.: З кількома чинниками:

1) з оздоровленням академічної атмосфери, зменшенням кількості профанів і псевдоспеціалістів у середовищі філософів (нове покоління, хоч там як, либонь набагато краще знає мови); 2) з об'єктивним зближенням з Європою, отже — з підвищенням рівня академічних стандартів; 3) з накопиченням певного мінімуму якісних текстів, достатнього для виникнення традиції; 4) з відсутністю небажаних соціальних та інших форс-мажорів.

Вахтанг Кебуладзе (науковий редактор тематичного блоку) — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії філософського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, науковий секретар Українського феноменологічного товариства. Коло наукових інтересів — феноменологія, онтологія, герменевтика, історія сучасної філософії.

Неллі Іванова-Георгієвська — старший викладач кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова), член правління філософсько-гуманітарного товариства «Одеська гуманітарна традиція».

Віктор Левченко — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету, голова правління професор кафедри філософії Донецького національного технічного університету, старший науковий співробітник товариства філософсько-гуманітарного товариства «Одеська гуманітарна традиція».

Михайло Мінаков — доктор філософських наук, доцент кафедри філософії і релігієзнавства НаУКМА, науковий секретар Кантівського товариства в Україні. Сфера наукових інтересів — історія філософії, епістемологія, політична філософія.

Олексій Панич — доктор філософських наук, кандидат філологічних наук, Європейського центру гуманітарних досліджень Національного університету «Києво-Могилянська академія». Сфера наукових інтересів — історія західноєвропейської філософії та культури, епістемологія, історія російської літератури XIX сторіччя.

Сергій Пролєсв — доктор філософських наук, провідний науковий співробітник Інституту філософії НАН України, президент Українського філософського фонду. Сфера наукових інтересів — соціальна філософія та філософія культури, історія західної філософії.

Олександр Тимохін — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, проректор з навчальної роботи Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, заступник директора громадської організації Інституту соціальної антропології (м. Сімферополь).

Марина Ткачук — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія». Сфера наукових інтересів — історія університетської та духовно-академічної філософії на українських і російських теренах; методологічні проблеми історико-філософського пізнання.

Олег Хома — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Вінницького національного технічного університету, голова Співки дослідників модерної філософії, директор Міжуніверситетського центру історико-філософських досліджень «Renatus» ВНТУ.
